

Sovietų šalies vadovai ir svečiai mauzoliejaus tribūnoje per J. Stalino laidotuves. V. Molotovas, K. Vorosilovas, G. Malenkovas, N. Chruščiovas, L. Berija, M. Saburovas, Čžou Enlajus (iš kairės). 1953 m.

BEIDĖJIS STALINISTAS BERIJA

SOVIETŲ „VELNIO“ GYVENIMAS IR LIKIMAS

Ko gera, nėra kito tokio piktavaliao sovietų epochos simbolio, kaip Berija. Po mirties bausmės 1953 metais jo vardas buvo išbrauktas iš istorijos. Didžiulės apimties vadovyje aukštosioms mokykloms „SSKP istorija“, kurį studentai vadino „plyta“ dėl jo svorio tiesiogine ir perkeltine prasme, tik labai šykščiai rašyta, kad „politinis avantiūristas“ Berija „ilgą laiką pažeidinėjo įstatymus“, stengėsi vidaus reikalų ministeriją padaryti aukščiausiuoju „organu“, esančiu „aukščiau už partiją ir vyriausybę“, ir „užgrobti valdžią partijoje bei šalyje“.¹ Ką iš tikro reiškė ši invoktyva (aštus užsipuolimas – vert.), beliko spėlioti. Apie tai, kaip pasielgta su šiuo „avantiūristu“, vadovyje rašyta ypač mažai: „Berija bei jo bendrininkai buvo perduoti teismui ir pelnytai nubausti“.² Tačiau, kas tie bendrininkai, kiek jų buvo ir kokios nusipelnė rūsčios bausmės? Liaudyje sklاندę gandai buvo vienas už kitą fantastiškesni, bet visi kaip vienas tikino, kad Berija buvo seksualinis maniakas, taip pat netgi anglų šnipas.

¹ SSKP istorija, M., 1985, p. 532.

² Ten pat.

Senas, 1953 m. kovo mėnesio laikraščių straipsnių rinkinys leidžia pasinerti į keistą laiko bedugnę. Štai keletas sovietų vadų stovi per Stalino laidotuves mauzoliejaus tribūnoje. Senamadiški sunkūs paltai, archaiškos kepurės ir buki lyg buldogų veidai. Tik viena figūra šių veidų eilėje prikausto žvilgsnį išskirtinumu ir net ekscentriškumu – apsigaubusi šaliu ir žemai ant akių užsmakta skrybėlė, tai – Berija. Nieko panašu, taip atrodyti sovietų šalies vadovai neturėjo. Paprastai taip buvo vaizduojami šnipai ir kiti užsienio šalių slaptųjų profesijų atstovai iš knygų serijos „Perskaityk, drauge!“

Ir tik 1986 metais Berijos paslaptis pamažu pradėjo aiškėti. Laikraščių puslapius užliejo publikacijos apie jo sušaudymą ir apie tai, kas sušaudė, apie Stalino nurodymu padarytus nusikaltimus ir, savaime suprantama, apie daugybę jo meilužių, kurios buvo skaičiuojamos šimtais. Straipsnių, apybraižų, atsiminimų apie Lavrentijų Beriją buvo publikuota tiek, kad atrodė tik tinginys nerašė apie jo piktadarystes. Savaime suprantama, toje daugybėje „pertvarkos“ straipsnių buvo nemaža rimtų ir teisingų, tačiau išsamios ir patikimos žinios apie Beriją pasirodė 1991 metais prasidėjus archyvinės informacijos publikacijoms. Šio niekuo nesibodinčio Stalino bendro portretas staiga įgijo apimtį, paaiškėjo daugybė detalių, labai aiškiai nesutampančių su tiesmuku Lubiankos mėsininko įvaizdžiu. Keista, kaip buvo galima suderinti iš karto po Stalino mirties prasidėjusį gydytojų rehabilitavimą, kitų skambių bylų nutraukimą, iniciatyvas švelninant baudžiamąją politiką ir šio buidelio ilgametę veiklą vadovaujant NKVD?

Atsirado pirmosios baugščios publikacijos – na, ne toks jau ir baisus piktadarys buvo šis Berija, juk kartais rūpinosi ir valstybe, kalė tėvynei branduolinį skydą... O pastaruoju metu atsirado dar daugiau pateisinančių jį publikacijų. Leidžiamos knygos, kuriose Berija vadinamas „geriausiu Stalino eros vadybininku“, be kurio ne tik valstybės gynyba būtų buvusi labai silpna, bet ir iš viso neaišku, ar būtų SSRS atsilaukusi spaudžiant iki dantų ginkluotiems Vakarams. Savaime suprantama, tokiuose rašiniuose Berijos nusikaltimai arba sumenkinami ir pateisinami, arba net iš viso neigiami. Na, taip, matyti, kad papūtė nauji vėjai. Dabar labai madinga tapo rašyti apie Stalino eros kai kurių vyrų ypatingą tarnystę to meto valstybei.

Vis dėlto pamėginkime atsakyti į klausimą, kuris iš jų tikrasis Berija – baudžiantis ar atleidžiantis? Ir keista, kaip galima žavėtis Gulago vadyba, kurios esmė – kraujo troškimas?

PORTRETAS KRAUJO FONE

Gruzijos NKVD vadovas
Lavrentijus Berija.

Būdingi žmonių, susidūrusių su Berija, vieni kitiems prieštaraujantys atsiliepimai apie jį. Ana Larina (Bucharina) rašo, kad pirmą kartą susitikus 1928–1932 metais su Berija, jis pasirodė esąs „nekvailas ir veiklos žmogus“ ir „nieko smerktina jame nebuvo galima pastebėti“. Bet tuojau pažymi, kad Berija buvo „beidėjis karjeristas“. Ypač iškalbingi artimiausi Berijos bendražygiai. „...Berija – karjeristas, avantiūristas ir bonapartistas“ (Bogdanas Kobulovas – daugelį metų buvęs Berijos pavaduotoju NKVD)³; „Berija visame kame pasižymėjo kaip karjeristas, valdingas ir piktas žmogus“, jį iš kitų skyrė „kerštingumas ir žodžio nesilaikymas“ (Vladimiras Dekanozovas)⁴; „Berija buvo žiaurus, despotiškas, valdingas žmogus...“ (Lavrentijus Canava – Baltarusijos valstybės saugumo liaudies komisariato ministras)⁵; „trokštantis valdžios, įnoringas ir kerštingas“ (Stepanas Mamulovas – NKVD sekretoriato viršininkas)⁶. Berijos valdingumą pabrėžia daugelis atsiminimų rašytojų, o štai Berijos „beidėjiskumas“ – tai beveik visų su juo bendravusiųjų nuomonė.

³ Berija: karjeros pabaiga. M., 1991, p. 303.

⁴ Ten pat, p. 304–305.

⁵ Ten pat, p. 305.

⁶ RGASPI (Rusijos valstybinis socialinės politinės istorijos archyvas), f. 17, ap. 171, d. 464, l. 27–31.

Berijos išvaizdoje buvo ir tai, apie ką rašėme anksčiau ir kas prikaustė mūsų žvilgsnį, išskyrė iš kitų Kremliaus vadų. Vienas iš rašančiųjų apie Beriją, Jugoslavijos komunistų partijos vadovas Milovanas Džilasas sakė: „...Berija buvo apkūnus, žalsvo išblyškusio veido, minkštais drėgnais delnais“. Džilasas prisimena: „Kai pamačiau jo kampuotas lūpas ir lyg rupūžės žvilgsnį, žvelgiantį pro pensnė, mane tarsi srovė trenkė – jis buvo toks panašus į Vujkovičių – vieną iš Belgrado karališkosios policijos viršininkų, kurio ypatinga aistra buvo kankinti komunistus“⁷. Na, taip, tipiška kankintojo, policininko išvaizda. Tai kažką primena...

Galima rasti nuostabią analogiją, kuria pasinaudojus, ko gera, pavyktų rasti raktą Berijos fenomenui įminti. „Labai ambicingas, bet ne garbėtroška; jis veržiasi į valdžią, bet nesigundo iliuzija. Kaip tikras ir išbaigtas politinės intrigos meistras, jis vertina tik tikrą valdžią, o ne jos išorinius požymius... Kaip rašė Stefanus Cveigas apie Napoleono policijos ministrą Žozefą Fušė, „...tuo metu, kai kiti buvo varžomi savo įsitikinimų, savo kalbų ir veiksmų, jis, vengdamas pasaulio šviesos savo slaptavietėje, išsaugojo vidinę laisvę...“⁸ Taikliau rašytojo pastebėjimu būtent „visiškas įsitikinimų nebuvimas“ ir mokėjimas laiku persimesti į daugumos pusę užtikrino Fušė politinį ilgaamžiškumą keičiantis visiškai priešiškiems laikams: „Jam buvo svarbu tik viena: visada būti laimėtojų, o ne pralaimėjusiųjų gretose. Žaibiškame persikūnijime ir absoliučiam jo cinizme ryškėjo netikėtai ir kartu stebinantis įžūlumas. Jam užteko dvidešimt keturių valandų, o kartais net valandos, retkarčiais vos akimirksnio, kad viešai nublokštų savo įsitikinimų vėliavą ir triukšmingai išskleistų naują. Jis žengia ne paskui idėją, o paskui laiką...“⁹ Ir Berija tarsi Fušė derindamas kraštutinį brutalumą ir kraujotrošką su retkarčiais parodomu gailesčiu, „gali priklausomai nuo vėjo krypties ištraukti iš dešinės kišenės savo nepermaldaujamą kategoriškumą arba iš kairiosios – humaniškumą...“¹⁰

Savaime kykla klausimas: iš kur jis toks atsirado...

⁷ M. Džilasas. Totalitarizmo veidas. M., 1992, p. 80, 113–114.

⁸ S. Cveigas. Rinkiniai raštai, 7 tomai. M., 1963, t. 4, p. 412–413.

⁹ Ten pat, p. 416–417.

¹⁰ Ten pat, p. 444–445.

KELIAS Į VALDŽIĄ

L. Berija ir J. Stalinas. Konfidencialus pokalbis.

Provincialaus, koks buvo Berija iki trečiojo dešimtmečio pabaigos, veikėjo iškilimo istorija visai tipiška sovietinei erai. Jis gimė 1899 metais Suchumio apygardos Mercheulio gyvenvietėje valstiečio šeimoje. 1915 metais Lavrentijus Berija su pagyrimu baigė Suchumio aukštesniąją pradinę mokyklą ir įstojo į vidurinę mechanikų statybininkų mokyklą Baku. Remiantis oficialia biografija, tapo nelegalaus marksistų būrelio išdininku, o 1917 metų kovą sutelkė RSDRP(b) kuopelę. Taigi Berijos oficialus partinis stažas – nuo 1917 metų kovo, nors iš tikro, kaip ir kada jis pateko į partiją, tiksliai nežinoma.

Mokykloje Berija buvo klasės seniūnas ir, kaip jis vėliau aiškino, drauge su bendraklasiais „užsirašė į bolševikų partiją“. Deja, apie tai jokių dokumentų neišliko. Žinoma, kad 1917 metų birželio–gruodžio mėnesiais Berija tarnavo Rumunijos fronte hidrotechnikos būryje techniku praktikantu, o 1918 metų sausį vėl atsiburia Baku ir tampa Baku sovieto darbuotoju, paskui, per turkų okupaciją, dirba gamyklos kontoroje. Ir tik 1919 metų gruodį atsiranda liudijimas, kad Berija priklausė bolševikų partijos technikų kuopelei.

Kita tamsi dėmė Berijos charakteristikoje – tarnyba bolševikams priešiškoje organizacijoje – musavatų kontržvalgyboje (Azerbaidžane veikusi musavatų partija (*müsavat* – arabiškai reiškia *lygybė* – vert.). Kaip paaiškino šį faktą Berija, į ją įstojo 1919 metų spalį vieno iš partijos